

POTEŠKOĆE U DONOŠENJU PROFESIONALNIH ODLUKA UČENIKA SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU I TIPIČNIH VRŠNJAKA¹

Marina RADIĆ ŠESTIĆ², Biljana MILANOVIĆ DOBROTA
Vesna RADOVANOVIĆ

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Donošenje profesionalnih odluka je važan zadatak za mlade ljude koji se intenzivira pri kraju osnovnoškolskog obrazovanja kada procenjuju svoje radne sposobnosti u odnosu na zahteve budućeg zanimanja. Opšti cilj istraživanja je utvrditi da li postoji razlika između učenika sa lakom intelektualnom ometenošću (LIO) i tipičnog razvoja (TR) u donošenju profesionalnih odluka, i ukoliko postoji, u čemu se ogleda. Posebno će se proceniti da li uzrast, pol, porodično okruženje i opšti školski uspeh utiču na donošenje profesionalnih odluka. Uzorkom je obuhvaćen 71 ispitanik (31 ili 43,7% učenika sa LIO i 40 ili 56,3% učenika TR), oba pola, sedmog i osmog razreda iz tri beogradske osnovne škole. Za procenu veštine donošenja profesionalnih odluka primenjena je Skala za donošenje profesionalne odluke (Career Decision Scale – CDS). Rezultati istraživanja ukazuju da učenici sa LIO u poređenju sa učenicima TR imaju nekonzistentan izbor zanimanja jer teže shvataju usklađenost između ličnih karakteristika, sposobnosti i veštine, i izabranog zanimanja ($p=0,023$), manje su informisani o zanimanjima ($p=0,014$), ređe donose odluke ($p=0,043$).

1 Rad je rezultat rada na projektu „Kreiranje protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa“ 179025 (2011-2015), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 E-mail: marinaradicsestic@gmail.com

ne raspolažu dovoljnim brojem informacija o načinu obuke za zanimanje koje ih interesuje ($p=0,001$) i treba im više organizovane podrške u izboru zanimanja ($p=0,012$). Neki učenici TR i kad izaberu zanimanje ono se ne sviđa njihovim roditeljima ($p=0,000$) ili nisu podjednako informisani koje zanimanje im omogućava da se najbrže zaposle ($p=0,032$). Nesigurni učenici TR voleli bi da urade test koji bi im pomogao da odluče koji je posao najbolji za njih ($p=0,000$) a jedan broj učenika TR ne zna da li bi mogao da poveže ono što sada voli da radi sa budućim zanimanjem ($p=0,032$). Devojčice su pokazale veću profesionalnu zrelost od dečaka, kao i učenici VIII razreda u odnosu na učenike VII razreda ($p=0,000$). Uticaj uzrasta ($p=0,794$), porodičnog okruženja ($p=0,102$) i opšteg školskog uspeha ($p=0,123$) na veštine donošenja profesionalnih odluka nije potvrđen.

Ključne reči: profesionalna odluka, učenici sa LIO, učenici TR

UVOD

Odlučivanje ili donošenje odluka se može definisati kao čin pravljenja jednog izbora od nekoliko postojećih mogućnosti (Shevin & Klein, 2004). Donošenje odluke je pravo, privilegija ili prilika u kojoj pojedinac slobodno bira i/ili odlučuje šta želi (Smith, Morgan & Davidson, 2005). Često, donošenje odluke podrazumeva izbor poželjne alternative od ponuđenih opcija, koje zahteva kritičko odlučivanje i na kraju prihvatanje posledica te odluke (Shevin & Klein, 2004).

Sposobnost da se donese odgovarajuća odluka je veština koja se praktikuje i nagrađuje (ili ne) tokom vremena. Od vitalnog je značaja da učenici uče i uvežbavaju veštinu donošenja odluke od najranijeg uzrasta kako bi vremenom postale samostalne i nezavisne odrasle osobe (Stafford, 2005). Kada se učenicima sa ometenošću uskraćuje mogućnost da biraju i donesu odluku, već to neko uradi umesto njih, oni su sprečeni da se zalažu za sebe i samostalno postignu željene rezultate (Hoffman & Field, 1995). Dok tipični vršnjaci prave izbore i imaju kontrolu nad svojim životima i životnom sredinom, učenici sa ometenošću imaju veoma ograničena iskustva u odlučivanju. Oni se plaše da ne donesu pogrešne ili nepopularne odluke (Harris, 2003).

Profesionalno odlučivanje osoba sa ometenošću

Donošenje profesionalne odluke ili odluke o karijeri je važan zadatak za mlade ljude. Ovaj proces počinje da se odvija pri kraju osnovnoškolskog obrazovanja kada tinejdžeri razvijaju svoja profesionalna interesovanja i procenjuju svoje radne sposobnosti u odnosu na vršnjake ili zahteve posla ili zanimanja. O profesionalnom odlučivanju starijih adolescenata (Savickas, 1997) i odraslih (Vondracek & Kawasaki, 1995) se zna mnogo više nego o profesionalnom odlučivanju mlađih adolescenata. Ne donose svi mladi ljudi profesionalne odluke lako, postoji niz epizoda neodlučnosti pre i u toku izbora karijere (Fouad, 1994; Tinsley, 1992). Neki autori procenjuju da je čak 50% učenika neodlučno u izboru profesije (Gianakos, 1999), što nije iznenađujuće s obzirom na broj zanimanja i dostupnih obrazovnih opcija. Pored toga, pojedinac treba da razume koje se njegove/njene potrebe, vrednosti i ciljevi ukrštaju sa velikim brojem profesionalnih opcija. Izbor zanimanja i profesionalno odlučivanje takođe može imati dugoročne posledice na proces obrazovanja, profesionalno osposobljavanje i obuku budući da su povezani sa krajnjim ciljem, a to je zaposlenje i socijalna integracija.

Profesionalno odlučivanje može biti povezano sa širokim spektrom drugih srodnih konstrukata profesije, uključujući i profesionalna interesovanja (Feehan & Johnston, 1999; Lapan, Boggs & Morrill, 1989), profesionalni identitet (Robbins, 1985), profesionalnu informisanost (Blustein, 1989), prisustvo različitih prepreka u izboru profesije ili zanimanja (McWhirter, Rasheed & Crothers, 2000), i profesionalnu zrelost (Patton & Creed, 2001).

Profesionalna neodlučnost se može posmatrati kao prirodna reakcija mladih ljudi koji ne mogu da donesu odluku koja je u vezi sa izborom zanimanja ili karijerom. Obično se javlja na prelazu iz osnovne u srednju školu kada tinejdžeri aktivno istražuju svoja profesionalna interesovanja i sklonosti,

razvijaju profesionalne ciljeve i aspiracije, proveravaju lične snage i slabosti u odnosu na poslove koji su im interesantni (Hartung et al., 2005). U ovom periodu, profesionalna neodlučnost je razvojno prikladno iskustvo. Može da varira u zavisnosti od različitih situacionih faktora (Osipow, 1999) i verovatno će se rešiti uz pomoć odgovarajućih intervencija, uključujući pristup odgovarajućim informacijama o zanimanjima i kada profesionalne vrednosti i ciljevi postanu jasni (Gordon, 1981).

Konte (Conte, 1983) smatra da osobe sa ometenošću imaju ograničene mogućnosti za profesionalni razvoj, a Strohmer i saradnici (Strohmer et al., 1984) navode da upravo ograničene mogućnosti dovode do profesionalne neodlučnosti. Marej (Murray, 2003) je utvrdio da su osobe sa ometenošću manje uspešne od svojih vršnjaka prilikom prelaska iz osnovne u srednju školu i iz srednje škole u svet rada. Oni imaju manje informacija i mogućnosti da istraže svet rada i zanimanja, da pohađaju kurseve i usmere se na aktivnosti koje su u vezi sa karijerom, jer su možda to smatrali nepotrebnim (Luzzo, 2000), značajno manje su u mogućnosti da izaberu profesionalne ciljeve koji odgovaraju njihovim sposobnostima, i/ili imaju manje znanja o poslovima i zanimanjima (Rojewski, 1993).

Brojna istraživanja ukazuju na to da postoji više faktora koji mogu da pomognu ili otežaju proces profesionalnog odlučivanja kod svih adolescenata, kako kod osoba tipičnog razvoja tako i kod osoba sa ometenošću. Među njima se navode faktori kao što su uzrast, pol (Blustein, Juntunen & Worthington, 2000), uticaj porodičnog okruženja (Blair & Scott, 2002), opšti školski uspeh (Healy, O'Shea & Crook, 1985), sposobnost donošenja odluka (Luzzo, Hitchings, Retish & Shoemaker, 1999; Ochs & Roessler, 2001) i rešavanje problema (Bullis & Cheney, 1999; Schlossbrg, 2001).

Profesionalno odlučivanje osoba sa LIO

Razvoj karijere i donošenje odluke o zanimanju je proces u kome učenik sa IO mora da bude aktivan i informisan učesnik (Szymanski & Parker, 2003). Donošenje odluke o zanimanju je važna komponenta u procesu pripremanja učenika sa IO da uđu u svet rada (McCrea & Miller, 2004). Međutim, razvoj karijere ne treba da se završi kada se osoba sa IO zaposli (Reid, Deutsch, Kitchen & Azanavorian, 1997). Razvoj karijere i učenje treba da budu dinamičan i doživotni proces jer se osobe sa IO stalno menjaju (Kanchier, 1990).

Razvoj karijere je doživotni proces koji sprema pojedinca da izabere i nastavlja da pravi izbore do kraja radnog veka. Nacionalna asocijacija za razvoj karijere (National Career Development Association – NCDA, 1993) navodi da razvoj karijere treba da pomogne pojedincima da spoznaju svoje sposobnosti, interesovanja, vrednosti i profesionalne ciljeve. Predlog Nacionalne asocijacija za razvoj karijere je da se tokom razvoja karijere pomogne učenicima sa IO da razviju pozitivne radne navike (npr, organizacija, praćenje direktiva, kompletiranje zadataka na vreme), da umeju da postavljaju ciljeve, da donesu odluke na osnovu informacija, identifikuju interese i sposobnosti, i istražuju poslove ili zanimanja.

Istraživanja ukazuju na to da je donošenje profesionalne odluke u korelaciji sa kasnijim zadovoljstvom izabranim poslom (Crossley & Highhouse, 2005), boljom pažnjom, motivacijom za rad i učenje, radnim performansama i slikom o sebi (Brown, Bayer & Brown, 1992). Osobe sa IO se suočavaju sa nekoliko izazova koji ugrožavaju njihovu sposobnost da donesu profesionalnu odluku. Grupa autora je zaključila da problemi mogu nastati u jednoj ili više faza u procesu donošenja profesionalne odluke (Khemka et al., 2009): 1) formulisanje situacije; 2) generisanje alternativnih rešenja; 3) evaluacija potencijalnih posledica u svakoj od postojećih alternativa; i 4) izbor odgovora ili odluke.

Stepen u kojem deca sa IO stiču iskustvo donošenja odluka i pravljenja izbora utiče na kvalitet njihovog života. Situacije u kojima se detetu pružaju različite vrste podrške u donošenju odluka pomažu u razvoju samoopredeljenja (Smyth & Bell, 2006; Wehmeyer, 2005). Vehmejer i Švartc (Wehmeyer & Schwartz, 1998) su identifikovali sledeće komponente samoopredeljenja: a) odlučivanje, (b), samoupravljanje, (C) veština pravljenja izbora, (g) postavljanje i postizanje ciljeva, (d) rukovođenje (f) samosvest, (g) pozitivne osobine i očekivani ishodi, (h) rešavanje problema (i) samospoznaja, (j) razvoj internog lokusa kontrole, i (k) samozastupanje. Fild i saradnici (Field et al., 1998) su definisali samoopredeljenje kao kombinaciju veština koje osnažuju pojedinca. Donošenje odluka je jedna komponenta samoopredeljenja.

Zbog poteškoća u perceptivnim veštinama, višim kognitivnim funkcijama, problema u ponašanju (Guralnick, Neville, Hammond & Connor, 2003), niskog samopoštovanja, samoefikasnosti, niske tolerancije na frustracije i smanjenih socijalnih veština (Kroustalakis, 2000; Leffert & Siperstein, 2002) adolescenti sa IO se susreću sa više problema u donošenju profesionalnih odluka od tipičnih vršnjaka.

CILJ RADA

Opšti cilj našeg istraživanja je utvrditi da li postoji razlika između adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću (LIO) i adolescenata tipičnog razvoja (TR) u donošenju profesionalnih odluka, i ukoliko postoji odrediti u čemu se ona ogleda. Posebno će se proceniti da li uzrast, pol, porodično okruženje i opšti školski uspeh utiču na donošenje profesionalnih odluka.

METOD RADA

Uzorak

Uzorakom je obuhvaćen 71 ispitanik, oba pola, sedmog i osmog razreda iz tri beogradske osnovne škole. U uzorak je uključen 31 (43,7%) ispitanik sa LIO i 40 (56,3%) ispitanika TR uzrasta od 13 do 16 godina.

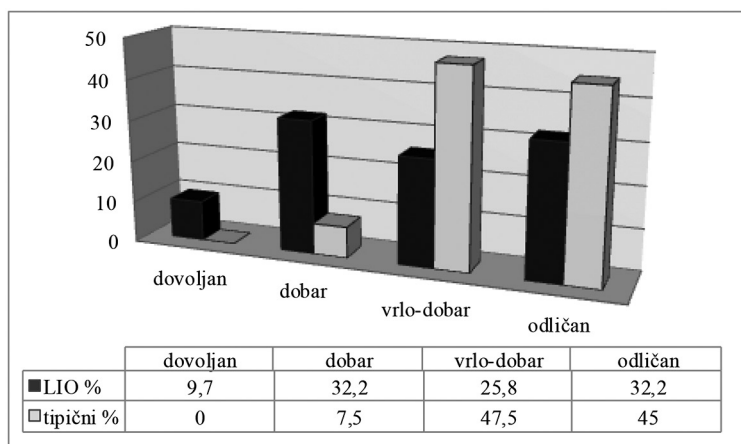
Tabela 1 – Sociodemografske karakteristike ispitanika

Sociodemografske karakteristike		N	%
Ometenost	TR	40	56,3
	LIO	31	43,7
$\chi^2=1,141, df=1, p=0,85$			
Pol	Muški	37	52,1
	Ženski	34	47,9
$\chi^2=,127, df=1, p=0,722$			
Razred	VII	38	53,5
	VIII	33	46,5
$\chi^2=0,352, df=1, p=0,553$			
Uzrast	13 godina	23	32,4
	14 godina	31	43,7
	15 godina	13	18,3
	16 godina	4	5,6
$\chi^2=23,366, df=3, p=0,000$			
Porodično okruženje	Potpuna porodica	64	90,1
	Internat	2	2,8
	Nepotpuna porodica	5	7
$\chi^2=103,296, df=2, p=0,000$			
Opšti školski uspeh	Dovoljan	3	4,2
	Dobar	13	18,3
	Vrlo-dobar	27	38
	Odličan	28	39,4
$\chi^2=24,268, df=3, p=0,000$			

Uzorak je ujednačen prema polu ($\chi^2=0,127, df=1, p=0,722$) i razredu ($\chi^2=0,352, df=1, p=0,553$). Statistički značajna razlika između ispitanika sa LIO i ispitanika TR pojavila se kod uzrasta ($\chi^2=23,366, df=3, p=0,000$), porodičnog okruženja ($\chi^2=103,296, df=2, p=0,000$) i opšteg školskog uspeha ($\chi^2=24,268, df=3, p=0,000$).

Razlika u starosnoj dobi između ispitanika sa LIO i TR koji pohađaju VII i VIII razred je očekivana i iznosi 2 do 3 kalendarske godine.

Distribucija uzorka u odnosu na porodično okruženje ukazuje da ispitanici sa LIO u značajnom procentu žive u potpunoj porodici (25/80,6%), zatim u nepotpunoj porodici (4/12,9%) i internatu (2/6,5%). Za razliku od njih, skoro svi ispitanici TR žive u potpunoj porodici (39/97,5%), samo jedan ispitanik (2,5%) u nepotpunoj porodici i nijedan u internatu.

Grafikon 1 – Opšti školski uspeh ispitanika

Distribucija uzorka u odnosu na opšti školski uspeh navodi nas na očekivani zaključak da ispitanici TR imaju bolji opšti uspeh od vršnjaka sa LIO, što se jasno vidi u Grafikonu 1.

Instrumenti i procedura

Za procenu veštine donošenja profesionalnih odluka primenjena je Skala za donošenje profesionalne odluke (*Career Decision Scale – CDS*, Osipow, 1987). Izvorno, Skala za donošenje profesionalne odluke sadrži 18 tvrdnji i ponuđene stepene slaganja na četvorostepenoj skali Likertovog tipa: 1 – potpuno se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – slažem se, 4 – potpuno se slažem. Instrument je normiran za uzrast od 13 do 23 godine.

Prve dve stavke služe za proveru pouzdanosti ostatka skale. Od treće do osamnaeste stavke ocenjuje se stabilnost profesionalne odluke. Više ocene u tvrdnjama od 3 do 18 ukazuju na viši stepen problema u donošenju profesionalne odluke ili neodlučnost. Poslednji zahtev je otvorenog tipa i ispitanici imaju zadatak da iskažu svoje profesionalne želje ili interesovanja, tj. da navedu koje zanimanje im se najviše dopada.

Anketiranje je sprovedeno u poslednjem kvartalu 2014. godine u tri beogradske osnovne škole, u dve osnovne škole za decu sa intelektualnom ometenošću i u jednoj redovnoj školi. Nakon dobijanja saglasnosti od uprave škola, ispitanici su upoznati sa ciljem istraživanja i prikupljanje podataka za ispitanike sa LIO je obavljeno individualno, a za ispitanike sa TR grupno.

Da bismo Skalu za donošenje profesionalne odluke prilagodili ispitanicima sa LIO prvo smo sprovedli probno testiranje na slučajnom uzorku od 12 ispitanika. Na osnovu tih rezultata Skalu za donošenje profesionalne odluke smo revidirali na 15 tvrdnji, preformulisali i pojednostavili tako da ispitanici mogu da ih razumeju a da se ne izgubi suštinsko značenje tvrdnji. I pored toga, ispitivač je po potrebi dodatno podržao ispitanike nudeći objašnjenja za apstraktne pojmove (*biti siguran, testiranje, da povežem*). Takođe smo stepene slaganja ispitanika sa ponuđenim tvrdnjama sveli na tri nivoa: 1 – ne slažem se/nije tačno, 2 – ne znam/nisam siguran, 3 – slažem se/tačno je.

Svaki odgovor ispitanika je bodovan sa 1, 2 ili 3 boda, a onda je sabiranjem bodova za svaku tvrdnju dobijen ukupni skor koji izražava stav ispitanika.

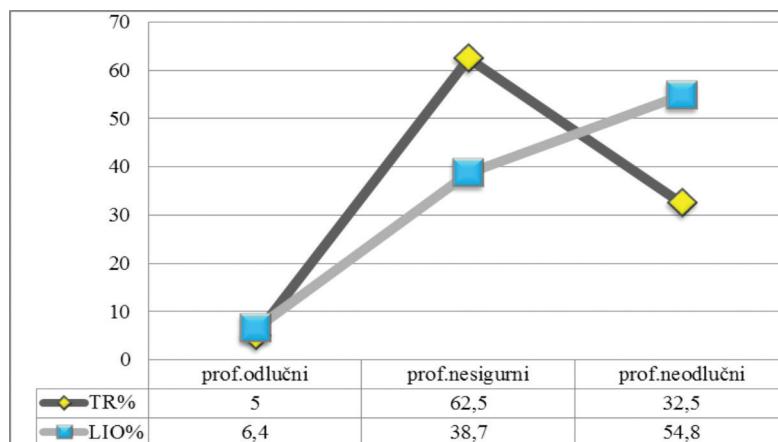
Za testiranje interne konzistentnosti Skale za donošenje profesionalne odluke korišćen je Cronbach α koeficijent. Interna konzistentnost skale je pouzdana i iznosi $\alpha=0,828$.

Statistika

U statističkoj obradi podataka korišćeni su osnovni statistički parametri (frekventnost, mera centralne tendencije, mera disperzije i raspon), χ^2 test, t-test, relijabilna analiza i ANOVA.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Minimalan ukupan skor profesionalne odlučnosti ispitanika koji se kreće u rasponu od 1 do 15 poena ukazuje na ispitanike koji su lako doneli profesionalnu odluku, vrednost zbira u rasponu od 16 do 30 poena predstavlja grupu nesigurnih ispitanika koji se još uvek dvoume, i maksimalan zbir u rasponu od 31 do 45 poena izdvaja potpuno neodlučne ispitanike koji nemaju nikakvu ideju čime bi se bavili.

Grafikon 2 – Ukupan skor profesionalne odlučnosti ispitanika

Približan broj ispitanika sa LIO (2 ili 6,4%) i TR (2 ili 5%) lako donose profesionalne odluke. Ispitanici TR (25 ili 62,5%) se u znatno većem procentu dvoume u profesionalnom izboru od ispitanika sa LIO (12 ili 38,7%). Ali, ispitanici sa LIO (17 ili 54,8%) su profesionalno neodlučniji od vršnjaka TR (13 ili 32,5%) i ne mogu da izaberu nijedno zanimanje koje im se dopada.

Tabela 2 – Rezultati t-testa na ukupnom skoru dihotomnih varijabli

Varijable		N	AS	SD	t	df	p
Ometenost	Tipični	40	27,18	5,028	24,235	70	0,000
	IO	31	29,00	8,258			
Pol	M	37	27,22	6,373	24,768	70	0,000
	Ž	34	28,79	6,927			
Razred	VII	38	26,29	6,665	24,572	70	0,000
	VIII	33	29,91	6,161			

Analizom rezultata koji su prikazani u Tabeli 2 uočava se da postoje statistički značajne razlike u donošenju profesionalnih odluka između ispitanika sa LIO i vršnjaka TR ($p=0,000$). Ispitanici sa LIO imaju više poteškoća u donošenju profesionalnih odluka ($AS=29,00\pm 8,258$) u odnosu na ispitanike TR ($AS=27,18\pm 5,028$). Statističke razlike su utvrđene između ispitanika u odnosu na pol ($p=0,000$) i razred ($p=0,000$). Ispitanici VIII razreda ($AS=29,91\pm 6,161$) pokazuju veću profesionalnu zrelost od ispitanika VII razreda ($AS=26,29\pm 6,665$). Ispitanice ($AS=28,79\pm 6,927$) su profesionalno odlučnije u odnosu na ispitanike ($AS=27,22\pm 6,373$).

Tabela 3 – Rezultati donošenja profesionalne odluke u odnosu na politomne nezavisne varijable

Varijable	N	AS	SD	Min	Max	F	p
Učenik živi u							
Potpunoj porodici	64	27,50	6,607	15	40	2,32	0,102
Internatu	2	28,50	4,950	25	32		
Nepotpunoj porodici	5	33,80	5,718	26	41		
Uzrast							
13 godina	23	26,70	5,156	15	35	0,835	0,479
14 godina	31	27,84	7,457	15	41		
15 godina	13	30,31	5,588	22	39		
16 godina	4	28,75	10,813	16	40		
Opšti školski uspeh							
Dovoljan	3	25,33	6,145	22	37	2,16	0,123
Dobar	13	26,19	6,171	16	40		
Vrlo dobar	27	28,15	7,128	15	37		
Odličan	28	29,25	6,642	15	41		

Na osnovu analize varijanse utvrđeno je da porodično okruženje ($p=0,102$), uzrast ($p=0,479$) i opšti školski uspeh ($p=0,123$) ne utiču na donošenje profesionalne odluke ispitanika. Na osnovu vrednosti aritmetičke sredine uočena je tendencija da ispitanici koji žive u nepotpunoj porodici ($AS=33,80\pm 5,718$) imaju više problema u izboru profesije od ispitanika koji žive u internatu ($AS=28,50\pm 4,950$) i u potpunoj porodici ($AS=27,50\pm 6,607$). Primetna je i tendencija da se sa povećanjem prosečne ocene tokom školovanja povećava i verovatnoća za stabilniju veštinu donošenja profesionalnih odluka kod naših ispitanika, što se vidi u Tabeli 3.

Tabela 4 – Testiranje hipoteza na nivou ajtema

Red. br.	Varijabla	Test	Nulta hipoteza	P
1.	Znam koji bi posao bio najbolji za mene, ali ja ne mogu da ga radim. Nisam razmišljao o nekom drugom zanimanju.	χ^2	O	0,023
2.	Sviđa mi se nekoliko zanimanja, ali ne znam koje ću da izaberem.	χ^2	P	0,078
3.	Moram da izaberem jedno zanimanje, ali sada mi se ne sviđa nijedno.	χ^2	O	0,000
4.	Znam koje mi se zanimanje sviđa, ali se to zanimanje ne sviđa mojim roditeljima.	χ^2	O	0,000
5.	Teško mi je da se odlučim za neko zanimanje, jer nisam navikao da odlučujem, i ne znam dovoljno o tome.	χ^2	O	0,043
6.	Ne znam sa kojim zanimanjem ću moći najbrže da se zaposlim, pa ću još da razmislim o tome.	χ^2	O	0,032
7.	Moram da izaberem najbolje zanimanje za sebe, ali za sada nijedno tako ne izgleda.	χ^2	P	0,502
8.	Voleo bih da uradim test koji bi mi pomogao da odlučim koji je posao najbolji za mene.	χ^2	O	0,000
9.	Znam šta bih voleo da radim, ali nisam siguran koliko sam sposoban za to.	χ^2	P	0,154
10.	Ne mogu sada da odlučim koji posao bih želeo da radim, jer ne znam za šta sam sve sposoban.	χ^2	P	0,234
11.	Ne znam da li bih mogao da povežem ono što volim sada da radim sa svojim budućim zanimanjem.	χ^2	O	0,032
12.	Znam da mogu da radim svaki posao i teško mi je da se odlučim za jedan.	χ^2	P	0,110
13.	Ne znam kako da se obučim za zanimanje koje želim.	χ^2	O	0,001
14.	Voleo bih da znam više o različitim zanimanjima, da bih mogao da se odlučim za najbolje.	χ^2	O	0,014
15.	Znam koje bih zanimanje izabrao ali mi treba pomoć u tome.	χ^2	O	0,012

Legenda: O-odbačena; P-prihvaćena.

Hi-kvadrat test je korišćen da se utvrdi da li svaka varijabla prati pretpostavljenu distribuciju uzorka. U varijablama pod brojem 1,3,4,5,6,8,11,13,14, i 15 su utvrđene statistički značajne razlike od $p=0,043$ do $p=0,000$ između ispitanika sa LIO i TR, te su te tvrdnje kao nulte hipoteze odbačene. Zajednički problemi za ispitanike sa LIO i TR su: sviđa im se nekoliko zanimanja, ali ne znaju koje da izaberu ($p=0,078$); treba da izaberu najbolje zanimanje, ali za sada im nijedno tako ne izgleda ($p=0,502$); znaju šta bi voleli da rade, ali nisu sigurni koliko su sposobni za to ($p=0,154$); ne mogu sada da odluče koji posao bi želeli da rade, jer ne znaju za šta su sve sposobni ($p=0,234$); znaju da mogu da rade svaki posao, ali im je teško da se odluče za jedan ($p=0,110$).

Tabela 5 – Profesionalna interesovanja ispitanika

Redni broj	Zanimanje	LIO		TR	
		N	%	N	%
1.	Nastavnik	1	3,2	2	5
2.	Sportista (fudbaler, odbojkaš)	-	-	7	17,5
3.	Programer	-	-	7	17,5
4.	Poslastičar, kuvar, pekar	6	19,3	3	7,5
5.	Frizer, kozmetičar	2	6,4	1	2,5
6.	Policajac	-	-	1	2,5
7.	Forenzičar	-	-	1	2,5
8.	Vozač	1	3,2	-	-
9.	Autolakirer, automehaničar, perać automobila	6	19,3	-	-
10.	Umetnik (pevač, muzičar, glumac, plesač i sl.)	4	12,9	7	17,5
11.	Turistički vodič	-	-	1	2,5
12.	Lekar	-	-	2	5
13.	Medicinski tehničar	1	3,2	-	-
14.	NE ZNA	10	32,2	8	20
	Σ	31	100	40	100

Ispitanici sa LIO imaju kraću listu zanimanja za koja su zainteresovani (7) od vršnjaka TR (10). Pored toga, ispitanici sa LIO (32,2%) u većem procentu ne znaju koje zanimanje im se najviše dopada u odnosu na vršnjake TR (20%). Zanimanja za koja su najviše zainteresovani ispitanici sa LIO su kuvar, poslastičar, pekar, autolakirer, automehaničar i perać automobila. Najpopularnija zanimanja kod ispitanika TR su sportista (fudbaler, odbojkaš), računarski programer i umetnik (muzičar, pevač, plesač, glumac).

DISKUSIJA

Na osnovu distribucije ukupnog skora, t-testa i hi-kvadrat testa utvrđeno je da učenici sa LIO teže donose profesionalnu odluku od vršnjaka TR. Učenici sa LIO imaju nekonzistentan izbor zanimanja ($p=0,023$) jer ne uspevaju da shvate da li su njihove lične karakteristike, sposobnosti i veštine u skladu sa izabranim zanimanjem (Jagger, Neukrug & McAuliffe, 1992), manje su informisani o zanimanjima od učenika TR ($p=0,014$), imaju manje iskustva u donošenju odluke ($p=0,043$), manje su upoznati kako se odvija obuka za zanimanje koje ih interesuje ($p=0,001$) i treba im znatno više podrške u izboru zanimanja od učenika TR ($p=0,012$). Aktivnosti istraživanja i izbora zanimanja često su ograničene za osobe sa LIO u osnovnoj školi, jer se dosta vremena utroši na akademsku remedijaciju umesto na pripreme za izbor zanimanja (profesionalna orijentacija ili usmeravanje) i profesionalno informisanje (Luzzo, Hitchings, Retish & Shoemaker, 1999). Kao rezultat toga, oni nisu svesni koja sve zanimanja postoje, šta znači pojam karijera (zanimanje, radno mesto, obuka), nisu razvili veštinu donošenja profesionalnih odluka i sposobnost rešavanja problema (Hitchings et al., 2001; Stang et al., 2009). Rezultati našeg istraživanja potvrđuju da su osobe sa LIO u nepovoljnijem položaju kada je u pitanju izbor zanimanja i razvoj karijere od učenika TR (Humes & Hosenshil, 1984; Ochs & Roessler, 2004).

Neke od barijera koje ometaju razvoj ove veštine donošenja profesionalnih odluka uključuju nisku samosvest, naučenu bespomoćnost, nisko samopoštovanje, samo-omalovažavanje i nedostatak prepoznavanja ličnih snaga i slabosti (Field, 1996; Field & Hoffman, 1994).

Naši ispitanici TR su pokazali profesionalnu nesigurnost i dvoumljenje u izboru zanimanja što neki autori smatraju prikladnim iskustvom za tinejdžere (Hartung et al., 2005). Ono varira u zavisnosti od različitih situacionih faktora (Osipow, 1999) i verovatno će se rešiti uz pomoć odgovarajućih intervencija, uključujući pristup odgovarajućim informacijama o

zanimanjima i kada se razjasne profesionalne vrednosti i ciljevi (Gordon, 1981). Ono po čemu se učenici TR međusobno razlikuju jeste da jedan broj učenika TR zna koje im se zanimanje sviđa, ali se to zanimanje ne sviđa njihovim roditeljima ($p=0,000$), neki ne znaju sa kojim zanimanjem će moći najbrže da se zaposle ($p=0,032$) i voleli bi da urade test koji bi im pomogao da odluče koji je posao najbolji za njih ($p=0,000$), a neki ne znaju da li bi mogli da povežu ono što sada vole da rade sa budućim zanimanjem ($p=0,032$).

Ono što je zajedničko za ispitanike sa LIO i TR je da im se sviđa nekoliko zanimanja, ali ne znaju koje da izaberu ($p=0,078$); da moraju da izaberu najbolje zanimanje za sebe, ali da za sada nijedno tako ne izgleda ($p=0,502$); da znaju šta bi voleli da rade, ali nisu sigurni koliko su sposobni za to ($p=0,154$); da ne mogu sada da odluče koji posao bi želeli da rade, jer ne znaju za šta su sve sposobni ($p=0,234$); da znaju da mogu da rade svaki posao ali im je teško da se odluče za jedan ($p=0,110$).

Rezultati našeg istraživanja su potvrdili da pol ($p=0,000$) i razred ($p=0,000$) utiču na veštinu donošenja profesionalnih odluka, te su u skladu sa novijim istraživanjima (Creed & Patton, 2007; Patton & Creed, 2001; Schmidt et al, 2011). Vrednosti aritmetičkih sredina ukazuju da učenici VIII razreda imaju manje problema u donošenju profesionalnih odluka od učenika VII razreda i da su devojčice sigurnije od dečaka u izboru zanimanja.

Među faktorima koji mogu uticati na profesionalnu zrelost i profesionalni izbor učenika navode se uzrast, porodično okruženje (Blair & Scott, 2002) i opšti školski uspeh (Healy, O'Shea & Crook, 1985). Rezultati našeg istraživanja nisu potvrdili uticaj uzrasta ($p=0,479$), porodičnog okruženja ($p=0,102$) i opšteg školskog uspeha ($p=0,123$) na donošenje profesionalnih odluka ispitanika.

Istraživanja potvrđuju značajnu ulogu roditelja i članova porodice u procesu izbora zanimanja mladih sa IO (Ankeny, Wilkins & Spain, 2009). Članovi porodice iniciraju, podržavaju i uključuju svoje dete u proces profesionalne

orijentacije i karijernog vođenja, utiču na usvajanje radnih navika, modeliraju radne vrednosti, posebno tokom primarne tranzicije (Way & Rossman, 1996). Kroz ulogu modeliranja, porodica im uliva uverenje da se od njih očekuje da rade kada odrastu. Set porodičnih očekivanja ukazuje da osoba sa IO treba da postane vredna odrasla osoba kao i ostali članovi porodice. Kada su mlade sa IO pitali da navedu osobe iz svog života koje su imale najviše uticaja u izboru posla i radnom osposobljavanju, oni su obično navodili članove porodice (Timmons et al., 2011).

Međutim, dešava se i da članovi porodice ili staratelji i stručnjaci donose odluke u njihovo ime (Agran, Storeyb, & Kruppa, 2010). Ovakvo ponašanje tipične populacije odraslih guši pravo dece sa IO da prave izbor i donose odluku (Shevin & Klein, 2004). Očigledno je da deca sa IO mogu da se posmatraju kao osobe koje su sposobne da naprave izbor i donesu odluku ako im se obezbedi obuka za učenje ovih veština.

Razvoj profesionalnih interesovanja i profesionalno informisanje učenika sa IO se može stimulisati kroz sticanje radnog iskustva u realnim radnim uslovima. Na taj način tinejdžeri sa IO upoznaju različita zanimanja, proveravaju svoje sposobnosti i veštine i uvežbavaju veštinu donošenja odluka (Levinson et al., 1994; Pumpian et al., 1997).

Istraživanja ukazuju na to da osobe sa IO imaju nižu prosečnu ocenu tokom školovanja, što je potvrđeno i u našem istraživanju. Niža prosečna ocena tokom školovanja pretpostavlja niži nivo profesionalne zrelosti, koji, bez obzira na nivo obrazovanja roditelja, može da oteža izbor zanimanja i stručno postignuće osobe sa IO (Powell & Luzzo, 1998; Reiff, 1997).

Učenici TR sa boljim opštim školskim uspehom provode više vremena u istraživanju i informisanju o karijeri i zanimanjima, razgovaraju sa drugima da saznaju više o svetu rada od vršnjaka sa nižom prosečnom ocenom tokom školovanja (Drumm, 1996; Schlossberg, 2001).

Rezultati našeg istraživanja ukazuju i na kvantitativno i kvalitativno različita profesionalna interesovanja kod

ispitanika sa LIO i TR, što smo očekivali. Ispitanici sa LIO biraju zanimanja nižeg stepena za koja se rado osposobljavaju u našoj sredini, i to kuvar, poslastičar, pekar, autolakirer, automehaničar i perač automobila (Радић Шестић и Милановић Добро́та, 2011). Najpopularnija zanimanja među vršnjacima TR su sportista (fudbaler, odbojkaš), računarski programer i umetnik (muzičar, pevač, plesač, glumac). Zanimanja koja su vezana za sport i neke vidove umetnosti danas sa veoma popularna i podrazumevaju veoma veliku zaradu. Računarski programer je jedno od najpopularnijih zanimanja kako u našoj zemlji, tako i u svetu. Ono omogućava brzo zaposlenje u našoj zemlji i van nje, i dobro je plaćeno.

ZAKLJUČAK

Analizom rezultata procene veštine donošenja profesionalnih odluka kod učenika VII i VIII razreda sa LIO i učenika TR utvrdili smo u čemu se oni razlikuju, ali i koji problemi su im zajednički.

Naime, učenici sa LIO imaju više teškoća od učenika TR da shvate da li i u kojoj meri njihove lične karakteristike, sposobnosti i veštine odgovaraju zahtevima izabranog zanimanja ($p=0,023$); zatim, manje su upoznati sa zanimanjima ($p=0,014$), nisu navikli da donose odluke ($p=0,043$) kao učenici TR, manje su informisani od njih kako da se obuče za zanimanje koje ih interesuje ($p=0,001$) i treba im veća podrška u izboru zanimanja ($p=0,012$) od učenika TR.

Neki učenici TR determinišu zanimanje koje im se sviđa, ali se to zanimanje ne sviđa uvek i njihovim roditeljima ($p=0,000$), nisu svi podjednako informisani o tome sa kojim zanimanjem će moći najbrže da se zaposle ($p=0,032$), nesigurni učenici TR voleli bi da urade test koji bi im pomogao da odluče koji je posao najbolji za njih ($p=0,000$) a jedan broj učenika TR ne zna da li bi mogao da poveže ono što sada voli da radi sa budućim zanimanjem ($p=0,032$).

Problemi koji su zajednički za učenike LIO i TR su: da im se sviđa nekoliko zanimanja, ali ne znaju koje da izaberu ($p=0,078$); da moraju da izaberu najbolje zanimanje za sebe, ali da za sada nijedno tako ne izgleda ($p=0,502$); da znaju šta bi voleli da rade, ali nisu sigurni koliko su sposobni za to ($p=0,154$); da ne mogu sada da odluče koji posao bi želeli da rade, jer ne znaju za šta su sve sposobni ($p=0,234$) i da znaju da mogu da rade svaki posao ali im je teško da se odluče za jedan ($p=0,110$).

U istraživanju je potvrđeno da pol i razred koji ispitanici pohađaju statistički značajno utiču na veštinu donošenja profesionalnih odluka. Odnosno, devojčice su pokazale veću profesionalnu zrelost od dečaka, kao i učenici VIII razreda u odnosu na učenike VII razreda.

Uzrast učenika ($p=0,794$), porodično okruženje ($p=0,102$) i opšti školski uspeh ($p=0,123$) nisu statistički značajni za donošenje profesionalnih odluka naših učenika.

Uvežbavanje donošenja profesionalnih odluka može da podstakne i olakša deci sa IO sticanje pozitivnog iskustva i povećća im šanse za uspeh u izboru zanimanja (Cote-Sparks & Cote, 2012). Dok su u školi, deca sa IO moraju da nauče da prepoznaju da je donošenje odluka ili pravljenja izbora sastavni deo postavljanja cilja i rešavanja problema. Kao rezultat toga, ova deca mogu da počnu da postavljaju osnovne ciljeve i shvate da postoje posledice nakon napravljenog izbora ili donete odluke.

LITERATURA

1. Agran, M., Storeyb, K., & Kruppa, M. (2010). Choosing and choice making are not the same: Asking "what do you want for lunch?" is not self-determination. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 33,77-88. DOI:10.3233/JVR-2010-0517
2. Ankeny, E. M., Wilkins, J., & Spain, J. (2009). Mothers' Experiences of Transition Planning for Their Children with Disabilities. *Teaching Exceptional Children*, 41(6), 28-36.

3. Blair, C., & Scott, K. (2002). Proportion of LD placements associated with low socioeconomic status: Evidence for a gradient. *Journal of Special Education*, 36, 14-22.
4. Blustein, D. L., Juntunen, C. L., & Worthington, R. L. (2000). The school-to-work transition: Adjustment challenges of the forgotten half. In S.D. Brown & R. W. Lent (eds.), *Handbook of counseling psychology* (3rd. Ed.). NY: Wiley.
5. Blustein, D. L. (1989). The role of goal instability and career self-efficacy in the career exploration process. *Journal of Vocational Behavior*, 35, 194-203.
6. Brown, R. I., Bayer, M., & Brown, P. M. (1992). *Empowerment and Developmental Handicaps: Choices and Quality of Life*. Toronto, Ontario, Captus Press and London: Chapman and Hall.
7. Bullis, M., & Cheney, D. (1999). Vocational and transition interventions for adolescents and young adults with emotional or behavioral disorders. *Focus on Exceptional Children*, 31, 1-24.
8. Conte, L. E. (1983). Vocational development theories and the disabled person: Oversight or deliberate omission? *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 27, 316-328.
9. Cote-Sparks, S., & Cote, D. (2012). Teaching choice making to elementary students with mild to moderate disabilities. *Intervention in School and Clinic*, 47(5), 290-296.
10. Creed, P., & Patton, W. A. (2007). The relationship between career variables and occupational aspirations for Australian high school adolescents. *Journal of Career Development*, 34(2), 127-148.
11. Crossley, C. D., & Highhouse, S. (2005). Relation of job search and choice process with subsequent satisfaction. *Journal of Economic Psychology*, 26, 255-268.
12. Drumm, P. (1996). Developmental changes in questioning strategies during adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 11, 285-305.
13. Feehan, P. F., & Johnston, J. A. (1999). The Self Directed Search and career self-efficacy. *Journal of Career Assessment*, 7, 145-160.
14. Field, S., Martin, J., Miller, R., Ward, M., & Wehmeyer, M. (1998). *A practical guide for teaching self-determination*. Reston, VA: Council for Exceptional Children.

15. Field, S. (1996). Self-determination instructional strategies for youth with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 29, 40-52.
16. Field, S., & Hoffman, A. (1996). *Steps to self-determination*. Austin, TX: ProEd.
17. Fouad, N. A. (1994). Annual review 1991-1993: Vocational choice, decision-making, assessment, and indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 125-176.
18. Gianakos, I. (1999). Patterns of career choice and career decision-making selfefficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 54, 244-258.
19. Gordon, V. N. (1981). The undecided student: A developmental perspective. *Personnel and Guidance Journal*, 59, 433-439.
20. Guralnick, M. J., Neville, B., Connor, R. T., & Hammond, M. A. (2003). Family factors associated with the peer social competence of young children with mild delays. *American Journal on Mental Retardation*, 108, 272-287.
21. Hartung, P. J., Porfeli, E. J., & Vondracek, F. W. (2005). Child vocational development: A review and reconsideration. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 385-419.
22. Harris, J. (2003). Time to make up your mind: why choosing is difficult. *British Institute of Learning Disabilities*, 31, 3-8.
23. Healy, C. C., O'Shea D. & Crook, R. H. (1985). Relation of career attitudes to age and career progress during college. *Journal of Counseling Psychology*, 32, 239-244.
24. Hitchings, W. E., Luzzo, D. A., Ristow, R., Horvath, M., Retish, P., Tanners, A. (2001). The career development needs of college students with learning disabilities: In their own words. *Learning Disabilities Research and Practice*, 16(1), 8-17.
25. Hoffman, A., & Field, S. (1995). Promoting self-determination through effective curriculum development. *Intervention in School and Clinic*, 30, 134-141.
26. Humes, C. W., & Hohenshil, T. A. (1984). Career development and career education for handicapped students: A reexamination. *Vocational Guidance Quarterly*, 34, 31-40.
27. Kanchier, C. (1990) Career education for adults with mental retardation. *Journal of employment and counseling*, 27, 23-36.

28. Khemka, I., Hickson, L., Casella, M., Accetturi, N., & Rooney, M. E. (2009). Impact of coercive tactics on the decision-making of adolescents with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(4), 353-362.
29. Kroustalakis, G. (2000). *Paidia me idiaiteres anages [Children with special needs]*. Athens: Selfpublication.
30. Lapan, R. T., Boggs, K. R., & Morrill, W. H. (1989). Self-efficacy as a mediator of of investigative and realistic general occupational themes in the Strong-Campbell Interest Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 36, 176-182.
31. Leffert, J. S., & Siperstein, G. N. (2002). Social cognition: A key to understanding adaptive behavior in individuals with mild mental retardation. *International Review of Research in Mental Retardation*, 25, 135-181. doi:10.1016/S00747750(02)800088
32. Levinson, S. C. (1994). Vision, shape and linguistic description: Tzeltal body-part terminology and object description. *Linguistics*, 32(4/5), 791-856.
33. Luzzo, D. A. (2000). *Career counseling of college students*. Washington, DC: American Psychological Association.
34. Luzzo, D. A., Hitchings, W. E., Retish, P., & Shoemaker, A. (1999). Evaluation differences in college students' career decision making on the basis of disability status. *Career Development Quarterly*, 48, 142-156.
35. McCrea, L. D., & Miller, S. L. (2004). Connecting vocational preparation today with jobs of tomorrow. *Employment longevity for persons with mental impairments*. New York: Englewood Cliffs Prentice Hall.
36. McWhirter, E. H., Rasheed, S., & Crothers, M. (2000). The effects of high school career education on social cognitive variables. *Journal of Counseling Psychology*, 47(3), 330-341.
37. Murray, C. (2003). Risk factors, protective factors, vulnerability, and resilience: A framework for understanding and supporting the adult transitions of youth with high-incidence disabilities. *Remedial and Special Education*, 24, 16-26.
38. National Career Development Association – NCDA (2003). Career development: a policy statement of the National Career

Development Association Board of directors (adopted 16 March 1993; revised 2003).

39. Ochs, L. A., & Roessler, R. T. (2004). Predictors of career exploration intentions: A Social Cognitive Career Theory perspective. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 47(4), 224-233.
40. Ochs, L. A., & Roessler, R. T. (2001). Students with disabilities: Are they ready for the 21st Century? *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 44, 170-176.
41. Osipow, S. H. (1999). Assessing Career Indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 55, 147-154.
42. Osipow, S. H. (1987). Manual for the Career Decision Scale. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
43. Patton, W., & Creed, P. A. (2001). Developmental issues in career maturity and career decision status. *The Career Development Quarterly*, 49, 336-351.
44. Pumpian, I., Fisher, D., Certo, N. J., & Smalley, K. A., (1997). Changing jobs: An essential part of career development. *Mental Retardation*, 35, 39-48.
45. Powell, D. F., & Luzzo, D. A. (1998). Evaluating factors associated with the career maturity of high school students. *The Career Development Quarterly*, 47, 145-158.
46. Радић Шестић, М., Милановић Доброта, Б. (2011). Евалуација радне успешности особа са ометеношћу у заштитним радионицама. *Београдска дефектолошка школа*, 17(1), 153-165.
47. Reid, C., Detch, P. M., Kitchon, J., & Azanavorian, K. (1997). Life care planning: In F. Chan & M. J., Leahy (Eds), *Health and disability case management* (pp.415-454). Lake Zurich, IL: Vocational consultant press.
48. Reiff, H. (1997). Academic advising: An approach from learning disabilities research. *Journal of Counseling and Development*, 75, 433-441.
49. Robbins, S. B. (1985). Validity estimates for the Career Decision-Making SelfEfficacy Scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 18, 64-71.

50. Rojewski, J. W. (1993). Theoretical structures of career maturity for rural adolescents with learning disabilities. *Career Development for Exceptional Individuals*, 16, 39-52.
51. Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The Career Development Quarterly*, 45, 247-259.
52. Schmidt, C. K., Miles, J. R., & Welsh, A.C. (2011). Perceived discrimination and social support: the influence of career development and college adjustment of LGBT college students. *Journal of Career Development*, 38, 293-309.
53. Schlossberg, S. M. (2001). The effects of a counselor-led guidance intervention on students' behaviors and attitudes. *Professional School Counseling*, 4, 156-164.
54. Shevin, M., & Klein, N. (2004). The importance of choice-making skills with students with severe disabilities. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 29, 161-168.
55. Smyth, C., & Bell, D. (2006). From biscuits to boyfriends: The ramifications of choice for people with learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 34, 227-236.
56. Smith, R. B., Morgan, M., & Davidson, J. (2005). Does the daily choice making of adults with intellectual disability meet the normalisation principle? *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 30, 226-235.
57. Stafford, A. (2005). Choice making: A strategy for students with severe disabilities. *Teaching Exceptional Children*, 37(6), 12-17.
58. Stang, M., Klinkhamer, P. G. L., Waser, N. M., Stang, I., van der Meijden, E. (2009). Size-specific interaction patterns and size matching in a plant-pollinator interaction web. *Annals of Botany*, 103, 1459-1469.
59. Strohmer, D. C., Czerlinski, T., Menz, F. E., & Engelkes, J. R. (1984). Vocational indecision and rehabilitation clients. *Rehabilitation counseling Bulletin*, 28, 109-116.
60. Szymanski, E. M., & Parker, R. P. (2003). *Work and disability: Issues and strategies in career development and job placement* (2nd ed.). Austin, TX: PRO-ED.

61. Timmons, J. C., Hall, A. C., Bose, J., Wolfe, A., & Winsor, J. (2011). Choosing employment: Factors that impact employment decisions for individuals with intellectual disability. *Intellectual and Developmental Disabilities, 49*(4), 285-299.
62. Tinsley, H. E. A. (1992). Career decision making and career indecision. *Journal of Vocational Behavior, 41*, 209-211.
63. Vondracek, F. W., & Kawasaki, T. (1995). Toward a comprehensive framework for adult career development theory and intervention. In W.B. Walsh & S.H. Osipow (Eds.), *Handbook of vocational psychology: Theory, research, and practice*. (2nd ed., pp. 111-141). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
64. Way, W., & Rossmann, M. (1996). *Lessons From Life's First Teacher: The Role of the Family in Adolescent and Adult Readiness for School-to-Work Transition*. National Center for Research in Vocational Education, University of California at Berkeley.
65. Wehmeyer, M. (2005). Self-determination and individuals with severe disabilities: Reexamining meanings and misinterpretations. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities, 30*, 113-120.
66. Wehmeyer, M., & Schwartz, M. (1998). The relationship between self-determination and quality of life for adults with mental retardation. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 33*(1), 3-12.

DIFFICULTIES IN MAKING CAREER DECISIONS IN STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY AND THEIR TYPICALLY DEVELOPING PEERS

Marina Radić Šestić, Biljana Milanović Dobrota, Vesna Radovanović
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Symmary

Making career decisions is an important task for young people, which intensifies at the end of primary school when they assess their working abilities with regard to the requirements of their future vocation. The general aim of this research is to determine whether there is a difference between students with mild intellectual disability (MID) and typically developing (TD) students in making career decisions, and if there is, what the nature of that difference is. The influence of age, gender, family environment and general school success on making career decisions is separately assessed. The sample consists of 71 examinees (31 or 43.7% students with MID and 40 or 56.3% TD students), of both genders, attending the seventh and eighth grade at three Belgrade primary schools. Career Decision Scale – CDS was used to assess the ability to make career decisions. The research results indicate that students with MID are inconsistent in choosing careers when compared to TD students, since they have more difficulty in understanding the congruence between personal characteristics, abilities and skills, and the selected career ($p=0.023$), they are less informed on the careers ($p=0.014$), they make decisions less frequently ($p=0.043$), they do not have enough information on the vocational training in which they are interested ($p=0.001$), and they are more in need of organized support in choosing careers ($p=0.012$). Some TD students do not agree with their parents in making their career choice ($p=0.000$), they are not equally informed on what career leads to the fastest employment ($p=0.032$), uncertain TD student would like to do a test which would help them decide on the career which is best for them ($p=0.000$), and a number of TD students do not know whether they can relate what they like doing at present to their future career ($p=0.032$). Girls showed greater maturity in choosing careers than boys, as well as eighth grade students when compared to seventh-graders ($p=0.000$). The influence of age ($p=0.794$), family environment ($p=0.102$), and general school success ($p=0.123$) on the ability to make career decisions was not confirmed.

Key words: career decision, students with MID, TD students

Primljeno: 04.10.2015.

Prihvaćeno: 23.11.2015.